

УДК 784.4(477)"19"

Богдан ШКІЛЬНИК,

*магістр педагогічної освіти, викладач Трускавецької школи мистецтв,
пошукувач кафедри музикознавства та фортепіано
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Трускавець) bogdan.shkilnik@mail.ru*

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ДУМКА ХХ ст. ПРО РІЗДВЯНІ БАРОКОВІ ДУХОВНІ ПІСНІ

У статті піддано аналізу основні наукові праці (літературознавчі та музикознавчі) про українські різдвяні пісні доби Бароко. Особливу увагу звернено на дослідження І. Франка, М. Возняка, К. Сосенка, І. Свенціцького, М. Грінченка, Ю. Медведика та ін.

Ключові слова: музикознавство, літературознавство, різдвяна пісня, епоха Бароко.

Лит. 18.

Bohdan SHKIL`NYK,

*Teacher Education Master, Truskavets School of Arts teacher, resercher of Musicology
and Piano Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Truskavets) bogdan.shkilnik@mail.ru*

UKRAINIAN SCIENTIFIC THOUGHT ABOUT CHRISTMAS BAROQUE SACRED SONGS

The basic scientific work (literature and music study) about Ukrainian Christmas song Baroque epoch are analysed in the article. Principle attention has been paid to the research work of I Franko, M. Voznjak, K. Sosenko, I. Svetskyj, M. Hrinchenko, B. Kudryk, J. Medvedyk and other.

Key words: Christmas carol, musicology, literary study, Baroque epoch.

Ref. 18.

Богдан ШКИЛЬНИК,

*магістр педагогічного образования, преподаватель Трускавецької школи
искусств, соискатель кафедри музикознавства та фортепіано
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана
Франко (Украина, Трускавец) bogdan.shkilnik@mail.ru*

УКРАИНСКАЯ НАУЧНАЯ МЫСЛЬ ХХ в. О РОЖДЕСТВЕНСКИХ БАРОЧНЫХ ПЕСНЯХ

В статье рассмотрено избранные научные работы (литературоведческие и музыковедческие) об украинских рождественских песнях эпохи Барокко. Особенное внимание посвящено исследованиям И. Франко, М. Возняка, К. Сосенко, И. Свенцицкого, Н. Гринченко, Б. Кудрик, Ю. Медведика и др.

Ключевые слова: рождественская песня, музыковедение, литературоведение, эпоха Барокко.

Лит. 18.

Постановка проблеми. Інтерес до різдвяних пісень серед музикознавців та літературознавців виник уже давно. На ранньому етапі вивчення до цих текстів здебільшого

зверталися фольклористи та літературознавці. І лише згодом ці пісні зацікавили українських музикознавців та композиторів, які ще від початку ХХ ст., переважно у хоровій творчості, почасти інструментальній, зверталися до різдвяних пісень (також світських колядок та щедрівок). Тут варто згадати хоча б Остапа Нижанківського, Кирила Стеценка, Станіслава Людкевича, Миколу Леонтовича, Василя Барвінського, Дениса Січинського, Ганну Гаврилець, Мирослава Скорика та ін.

Українські колядки є цікавою та багатогранною сторінкою національної духовно-пісенної творчості доби Бароко. Ці тексти вже багато в чому досліджені, введені до наукового обігу. Проте ще чимало матеріалу не вивчено, призабуто, збережено у рідкісних виданнях ХІХ – ХХ ст. Відтак є нагальна потреба у продовженні досліджень, поверненні невідомих та призабутих текстів до наукового обігу. Постає також проблема більш повного використання різдвяних пісень у катехизаційній та педагогічній практиці, у концертній діяльності тощо. Необхідна і нова оцінка напрацювань дослідників різних гуманітарних спрямувань щодо різдвяної пісні. Потребує нарешті усталення термінологічний апарат досліджень, адже й до нині актуальним є визначення «колядка», що не зовсім відповідає сутності цих текстів як з позиції загальної світоглядної, так і суто християнської. Втім, у суспільно-побутовому лексиконі не варто відмовлятися від терміну «колядка», адже він міцно вкоренився.

Аналіз досліджень. Літературознавчі дослідження, а згодом музично-фольклористичні, відтак музикознавчі студії над надбаннями різдвяної пісенності розпочалися наприкінці ХІХ ст. На сьогоднішній день найбільш якісно вивчено різдвяну пісню з погляду літературознавчого. Натомість фольклористичні та особливо музикознавчі напрямки роботи над цими текстами ще вимагають подальшого осмислення як на джерелознавчому рівні, так і суто музично-жанровому, стилістичному. У цьому блоці нашої статті немає сенсу деталізувати зазначені проблеми дослідження, позаяк саме їм і присвячена стаття. Однак варто акцентувати увагу на одному з важливих питань наукового змісту, оскільки, на думку музикознавця та одного з сучасних дослідників різдвяної піснетворчості барокової доби Ю. Медведика, до сьогодні не усталено наукового термінологічного апарату щодо пісень на Різдво Христове. У різних наукових працях їх називають «колядками», «різдвяними піснями», «духовними кантами», «різдвяними псалмами». Втім, «як свідчать українські рукописні збірники ХVІІ – ХVІІІ ст., – пише Ю. Медведик, – назва «колядка» не зустрічається у жодному з них. Цей термін з'являється у нас щойно в рукописній та едиційній практиці ХІХ ст. У переважній більшості випадків, залежно від регіональних рукописних традицій, текстам пісень передувала назва: «піснь на Рождество Христове» або «Псалма (кант) на Рождество Христове». Тому термін «колядка» найбільш прийнятний до пісень світського спрямування, тобто тих, які прийшли до нас з незапам'ятних часів» [13, 23].

Тексти різдвяних пісень знайшли своє відображення у сучасних музикознавчих та етнопедагогічних працях Лідії Корній [8], Юрія Медведика [12–13], Лариси Костюковець [9], Галини Олексин [14], Людомира Філоненка [17] та ін.

Основна мета статті полягає у тому, щоб коротко окреслити основне коло дослідницьких питань щодо різдвяної піснетворчості, актуалізувати перспективні та нагальні напрямки досліджень жанру з позицій насамперед музикознавчо-культурологічних, етнопедагогічних та соціокультурних.

Виклад основного матеріалу. Походження українських різдвяних пісень (колядок) має давні дохристиянські коріння. У контексті статті звернемо увагу на вплив національної християнської сакральної монодії, яка вплинула на формування різдвяних па-

ралітургійних піснеспівів. Водночас почерпнуто чимало і з візантійської та латинської ренесансно-барокової гимнографії. Та особливо великий вплив мала центрально-європейська паралітургійна культури доби Бароко. На цьому ґрунті й визріли передумови для зародження різдвяної духовної пісні в Україні. Тому був правий І. Франко, коли писав, що «в наших колядах є чимало ремінісценцій і гімнів латинських, і пісень церковних німецьких і польських, і навіть дещо трохи слідів впливу середньовікової драми релігійної» [18, 22].

Аналізуючи пісні на Різдво Христове, І. Франко акцентував увагу на тому, що у нашому репертуарі переважають тексти рефлексійного типу. Пісня «Бог натуру», на його думку, є яскравим прикладом такої поезії. Натомість коляди наївного типу – це такі загальновідомі, як «Вселенная, веселися»; «Нова радість світу ся з'явила», «Дивна новина». Дослідник відзначав також помітні впливи апокрифічних текстів, старозавітних та новозавітних мотивів.

Згодом до вивчення різдвяної піснетворчості зверталось чимало вчених. Наприклад, культурологічний аналіз намагалися дати Іларіон Свенціцький [15] та Ксенофонт Сосенко [16]. Обидва хотіли з'ясувати генезу різдвяних святкувань та специфіку обрядовості. Проте, коли І. Свенціцький здебільшого занурювався у християнську специфіку, то К. Сосенко навпаки – у світську. Його вона найбільше цікавили впливи, що йшли ще з поганських часів. Простеживши у своїй праці історію українського народу, нашу обрядовість, він висловив припущення про те, що римські свята не могли мати з українською колядою нічого культурно спільного. Але автор так і не подав тут аналізу різдвяної піснетворчості як окремої ланки. Він узагальнено розглянув причини виникнення терміну «коляда», не акцентуючи на ньому особливої уваги.

Інакше розважав над текстами різдвяної обрядовості відомий український етнограф Олекса Воропай [2]. Він як народознавець зробив опис святкування Різдва Христового в цілому. Термін «коляда», який фігурує в його праці, на його думку, походить від назви Нового року у римлян — *calendae januariae*. Ця думка дещо суперечить баченням генези походження колядок К. Сосенком. Цілком можливо, що наші предки разом із назвою «коляда» запозичили і від греків, і від римлян ще щось із мотивів величальних пісень незадовго до прийняття християнства на Русі-Україні.

Цікаві міркування щодо колядок висловив відомий український композитор та добрий знавець релігійної піснетворчості Олександр Кошиць. Він, зокрема, сказав: «Суто християнські колядки без поганського складника, але з українською декорацією й мелодією, – це єдиний тип народного Різдяного гимну, що дуже наближається до церковної музики характером, але перевищує її оригінальністю завдяки суто пісенному складові мелодії. Згодом Церква утворила для народу свої колядки, вже без національного елемента, вживаючи іноді народні мелодії. Цей ґатунок колядки уже менш цікавий, а іноді й зовсім малоцінний. Ті з них, що мали народну мелодію, народ переймав і, вживаючи її, поступово переробляв самий текст, надаючи йому рис народної поезії. Так що іноді тільки шляхом літературного дослідження можна пізнати ненародне походження колядки» [11, 10]. Зауважмо наостанок, що згадані дослідники послуговувалися виключно терміном «коляда», як і І. Франко у статті «Наші коляди», яка стала наприкінці ХІХ ст. своєрідним розгорнутим планом для подальшого дослідження жанру [18].

Серед українських музикознавців 20-х – 30-х років ХХ ст. до колядок ніхто спеціально не звертався, хоча маргінально вони становили інтерес для засновника національного історичного музикознавства Миколи Грінченка [4] та одного з чільних галицьких музикологів Бориса Кудрика [10]. Обидва побіжно присвятили увагу цим пісням у

своїх працях, щоправда, Б. Кудрик не обмежився тільки питанням констатації загальної недослідженості з музикознавчого погляду різдвяних пісень, але ще й розглянув їх крізь призму становлення української церковної музики, зосібна барокового етапу. Вказав на їх значимості, зокрема у корпусі текстів першого почаївського «Богогласника».

У повоєнний час, тобто у радянську добу, в епоху антирелігійної істерії різдвяні пісні не могли бути предметом уваги, однак контекстуально їх все-таки намагалися пропагувати деякі літературознавці та музикознавці. Таким чином, постала об'ємна праця «Колядки та щедрівки», яка була підготовлена до друку відомим літературознавцем Олександром Деєм [7]. На жаль, у цьому виданні нотні тексти відсутні. Відомо ще одну працю подібного змісту, але уже з нотними текстами — «Колядки і щедрівки» Михайла Глушка [5]. Її підготовлено незадовго до часів перебудови, що з-поміж іншого ознаменували собою і поступове відродження релігійно-патріотичних почуттів українського народу. Таким чином, невеличка кількість текстів все-ж потрапила до зацікавлених людей, до наукового обігу тощо.

Натомість суто музикознавчі праці з'являються щойно у 90-ті рр. ХХ ст. Однією з таких стала розвідка Лариси Костюковець: «Із спостережень над історією розвитку різдвяних псалмів-колядок» [9]. Тут зроблено досить ретельний музикознавчий, джерелознавчий та історичний аналіз пісенних текстів. Вона вважала, що в основі різдвяної піснетворчості лежать оригінальні наспіви святкового характеру з яскравою індивідуалізованою розспівною мелодикою. Проаналізувавши поетичні тексти, дослідниця вказала на їх театральність, розгорненість композиції тощо. Особливу увагу виявила до питань метро-ритмічної будови мелодичних текстів. Слід відзначити, що багато розглянутих у розвідці текстів виявлено нею у рукописних співаниках XVII – XVIII ст. та раритетних друкованих збірниках, що передували появі так званих «колядників» у середині XIX ст.

Сьогодні й надалі актуальною проблемою залишається пошук рукописів та стародруків, що містять тексти невідомих пісень, малознані варіанти тощо. Чималу їх кількість було надруковано у малотиражних виданнях, більшість із яких на сьогодні є унікальними або вже неповоротно втраченими. Тому виявлення кожного невідомого тексту варте уваги, того, щоб їх впроваджувати до наукового обігу з метою всебічного вивчення.

Ще один пріоритетний напрям наукової роботи полягає в аналізі текстів крізь призму їх етнопедагогічної сутності. На сьогодні цей аспект вивчений недостатньо. У цьому ж контексті стоїть і питання катехізаційної роботи, у якій різдвяні пісні вагомо прислужаться сучасному поколінню. Це сприятиме тому, що збагачуватиметься не тільки співацький колядний репертуар, але й буде залучено невідомі або маловідомі тексти для релігійно-виховної роботи з підростаючими поколіннями.

Висновки. Українська наукова думка стосовно вивчення пісенного надбання різдвяного репертуару пройшла тривалий шлях свого розвитку, який на науковій основі започатковано приблизно в 90-х рр. XIX ст. завдяки зусиллям І. Франка, а також його послідовниками, видання праць яких припав переважно на першу третину ХХ ст. (Іл. Свенціцький, Кс. Сосенко та ін.). Відтак було сформульовано основні напрямки дослідження жанру крізь погляд літературознавства, етнології та культурології. Дещо пізніше зародилась музично-фольклористична думка про різдвяно-пісенний репертуар (Ф. Колесса, Ст. Людкевич). І лише з 30-х років ХХ ст. з'являються перші спроби музикознавчого аналізу пісень на Різдво Христове (Б. Кудрик, М. Грінченко, В. Барвінський). Однак події Другої світової війни, радянський антирелігійний ідеологічний

текст не сприяв музикознавчим та літературознавчим студіям. Тому вся увагу зосереджувалася на так званих світських колядках, але при цьому раз-по-раз дослідникам вдавалося «проштовхувати» у друковані збірники світських коляд і пісні релігійно-різдвяного змісту, зрозуміло ж, що з коментарями на кшталт про «пісні-пережитки» (О. Дей, А. Гуменюк, М. Глушко).

Тільки з добою Незалежності України духовна пісня стала повноцінним об'єктом уваги музикознавців та представників інших гуманітарних дисциплін. Особливо перспективними є дослідження інтердисциплінарного та культурологічного характеру, міжкультурних зв'язків тощо. Відтак роботи ще чимало, оскільки маємо справу з надзвичайно потужним пластом української та європейської християнської культури не тільки доби Бароко, але й інших історико-культурних періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барвінський В. Колядки і щедрівки для фортепіано з підложеним текстом / В. Барвінський. – Львів : Видавництво Музичного товариства ім. М. Лисенка, 1935. – 35 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Мюнхен : Українське видавництво, 1958. – Ч. 1. – 456 с. Ч. 2. – 448 с.
3. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і вірші / М. Возняк // Українсько-руський архів. – Т. IX. – Львів : З друкарні НТШ, 1913. – 20 с.
4. Грінченко М. Історія української музики / М. Грінченко. – К. : Спілка, 1922. – 278 с.
5. Колядки і щедрівки / [упор., вст. ст., прим. М. Глушка]. – К. : Музична Україна, 1991. – 240 с.
6. Колесса Ф. З царини української музичної етнографії / Ф. Колесса // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – ТТ. 136 – 137. – Львів, 1925. – С. 119–138.
7. Колядки та щедрівки / [упор., передмова і прим. О. Дея / нотні матеріали упор. А. Гуменюк]. – К. : Наукова думка, 1965. – 28 с.
8. Корній Л. Історія української музики / Л. Корній. – Київ – Харків – Нью-Йорк : Видавництво М. Коця, 1996. Т. I. – 314 с.
9. Костюковець Л. Із спостережень над історією розвитку різдвяних псалмів-колядок // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1993. – Т. 226. – С. 238–243.
10. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики // Праці греко-католицької Богословської академії / Б. Кудрик. – Львів, 1937 (перевидання: Львів, 1995). – 127 с.
11. Кошиць О. Про українську пісню і музику / О. Кошиць. – К. : Музична Україна, 1993. – 48 с.
12. Медведик Ю. «Богогласник» – визначна пам'ятка української музичної культури XVII – XVIII століть / Ю. Медведик // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1996. – Т. ССXXXII. – С. 59–80.
13. Медведик Ю. Українські набожні пісні XVII – XVIII ст. (Різдвяний цикл) // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4 (249). – С. 18–23.
14. Олексин Г. Стабільні та мобільні компоненти в процесі фольклоризації коляд Західного Поділля / Г. Олексин // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка: Серія 9: Музичне мистецтво. – 1998. – № 1. – С. 39–46.
15. Свенціцький І. Різдво Христове в поході віків: історія літературної теми і форми / І. Свенціцький. – Львів : Діло, 1936. – 184 с.
16. Сосенко К. Різдво-коляда і щедрий вечір. Культурологічна оповідь / [ред. та текстологічна підгот. В. Коломійця] / К. Сосенко. – К. : Український письменник, 1994. – 286 с.
17. Філоненко Л. Колядки і щедрівки українських композиторів (для фортепіано) / Л. Філоненко // Мистецтво та освіта. – 1997. – № 4. – С. 16–18, 29.
18. Франко І. Наші коляди / І. Франко // Зібрання творів у 50-ти томах. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 28. – С. 7–41.

REFERENCES

1. Barvins'kyj V. Koljadky i shhedrivky dlja fortepiano z pidlozhenym tekstem / V. Barvins'kyj. – L'viv : Vydavnyctvo Muzychnogo tovarystva im. M. Lysenka, 1935. – 35 s.

2. Voropaj O. Zvychai' nashogo narodu. Etnografichnyj narys / O. Voropaj. – Mjunhen : Ukrai'ns'ke vydavnytvo, 1958. – Ch. 1. – 456 s. Ch. 2. – 448 s.
3. Voznjak M. Materialy do istorii' ukrai'ns'koi' pisni i virshi / M. Voznjak // Ukrai'ns'ko-rus'kyj arhiv. – T. 9. – L'viv: Z drukarni NTSh, 1913. – 20 s.
4. Grinchenko M. Istorija ukrai'ns'koi' muzyky / M. Grinchenko. – K. : Spilka, 1922. – 278 s.
5. Koljadky i shhedrivky / [upor., vst. st., prym. M. Glushka]. – K. : Muzychna Ukrai'na, 1991. – 240 s.
6. Kolessa F. Z caryny ukrai'ns'koi' muzychnoi' etnografii' / F. Kolessa // Zapysky Naukovogo tovarystva imeni Shevchenka. – TT. 136 – 137. – L'viv, 1925. – S. 119–138.
7. Koljadky ta shhedrivky / [upor., peredmova i prym. O. Deja / notni materialy upor. A. Gumenjuk]. – K. : Naukova dumka, 1965. – 28 s.
8. Kornij L. Istorija ukrai'ns'koi' muzyky / L. Kornij. – Kyi'v – Harkiv – N'ju-Jork : Vydavnytvo M. Kocja, 1996. T. I. – 314 s.
9. Kostjukovec' L. Iz sposterezhen' nad istorijeju rozvytku rizdvjanyh psalmiv-koljadok // Zapysky Naukovogo tovarystva imeni Shevchenka. – L'viv, 1993. – T. 226. – S. 238–243.
10. Kudryk B. Ogljad istorii' ukrai'ns'koi' cerkovnoi' muzyky // Praci greko-katolyc'koi' Bogoslovs'koi' akademii' / B. Kudryk. – L'viv, 1937 (perevydannja: L'viv, 1995). – 127 s.
11. Koshyc' O. Pro ukrai'ns'ku pisnju i muzyku / O. Koshyc'. – K. : Muzychna Ukrai'na, 1993. – 48 s.
12. Medvedyk Ju. «Bogoglasnyk» – vyznachna pam'jatka ukrai'ns'koi' muzychnoi' kul'tury HVII – HVIII stolit' / Ju. Medvedyk // Zapysky Naukovogo tovarystva imeni Shevchenka. – L'viv, 1996. – T. CCXXXII. – S. 59–80.
13. Medvedyk Ju. Ukrai'ns'ki nabozhni pisni HVII – HVIII st. (Rizdvjanyj cykl) // Narodna tvorchist' ta etnografija. – 1994. – № 4 (249). – S. 18–23.
14. Oleksyn G. Stabil'ni ta mobil'ni komponenty v procesi fol'kloryzacii' koljad Zahidnogo Podillja / G. Oleksyn // Naukovi zapysky Ternopil's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. V. Gnatjuka: Serija 9: Muzychne mystectvo. – 1998. – № 1. – S. 39–46.
15. Svencic'kyj I. Rizdvo Hrystove v pohodi vikiv: istorija literaturnoi' temy i formy / I. Svencic'kyj. – L'viv : Dilo, 1936. – 184 s.
16. Sosenko K. Rizdvo-koljada i shhedryj vechir. Kul'turologichna opovid' / [red. ta tekstologichna pidgot. V. Kolomijcja] / K. Sosenko. – K. : Ukrai'ns'kyj pys'mennyk, 1994. – 286 s.
17. Filonenko L. Koljadky i shhedrivky ukrai'ns'kyh kompozytoriv (dlja fortepiano) / L. Filonenko // Mystectvo ta osvita. – 1997. – № 4. – S. 16 – 18, 29.
18. Franko I. Nashi koljady / I. Franko // Zibrannja tvoriv u 50-ty tomah. – K. : Naukova dumka, 1982. – T. 28. – S. 7–41.

Стаття подана до редакції 28.01.2015 р.